

verhaal van de kruistochten?

Geen eenvoudige kwestie van 'christenen tegen moslims'

Duizenden kruisvaarders gaven gehoor aan de oproep van paus Urbanus II en staken in 1097 de Bosporus over. De moslims die ze op hun tocht ontmoetten, waren voor hen eender. Binnen de islamitische wereld bestond echter een hele schakering van allerlei volken die onderling 'deals' probeerden te sluiten met de kruisvaarders en slaags raakten met elkaar. Ons beeld over de kruistochten en de islamitische volken uit de middeleeuwen wordt beïnvloed door zogenaamde 'contra-kennis'.

Wat waren de moslims blij dat zij de sharia hadden! Een duidelijk systeem van gedefinieerde vergrijpen, daarbij behorende straffen en heldere bepalingen ten aanzien van getuigen en bewijsvoering. Niets kon hen daar beter van overtuigen dan de confrontatie met de *Franj*. Wanneer die wilden weten of een verdachte schuldig was, gingen ze volgens de edelman Osama ibn Munqid – schrijvend rond 1175 – als volgt te werk: 'Ze vulden een enorme bak met water, legden er een plank overheen en boeiden de armen van de beschuldigde. Ze bonden een touw rond zijn schouders en gooiden hem in de bak. Ze geloofden dat als hij onschuldig was, hij zou zinken. Dan konden ze hem weer ophijsen, zodat hij niet zou verdrinken. Als hij echter schuldig was, zou hij blijven drijven. De man deed zijn best om te zinken toen ze hem in het water gooiden, maar dat lukte hem niet. Dus moest hij zich onderwerpen aan het vonnis dat ze over hem uitspraken.'

De *Franj* beweerden dat ze christenen waren, maar heidense praktijken als het godsoordeel wezen er op dat zij héél ver waren afgedwaald van de God van Abraham, Isaak en Jacob. Hun medische kennis was zo achterlijk dat er doden vielen onder de handen van hun geneesheren. Hun omgangsvormen waren ruw en over hoe mannen en vrouwen bij de *Franj* zich met elkaar verhielden, werden zelfs moppen verteld. Bovendien waren het kannibalen. Moslims hadden alle reden om zich ver superieur te voelen boven deze lieden, wier Arabische naam was afgeleid van het Europese woord 'Franken'. Toch wisten deze primitieve Franken in de laatste jaren van de elfde eeuw grote stukken van het Midden-Oosten te veroveren en bleven ze daar tot eind dertiende eeuw.

Hulp gevraagd

Het avontuur begon in 1095. Tijdens een kerkvergadering in Clermont (Frankrijk) deed paus Urbanus II een oproep aan de Europese ridders om het Heilige Land te bevrijden van 'de ongelovigen'. Christenen in het Midden-Oosten zouden te lijden hebben onder de wreedste vervolgingen door de moslims. Dat verhaal klopte niet, maar was ook geen onzin. De Fatimidische kalief al-Hakim (996-1021) had kerken laten verwoesten en christenen tot bekering gedwongen. In 1009 was op zijn bevel de Heilig Grafkerk in Jeruzalem verwoest. In 1048, onder al-Hakims opvolger, was deze alweer hersteld, maar slechts deels. Europese pelgrims kwamen uit Jeruzalem terug met verhalen over een half verwoeste Grafkerk. De aanleiding voor de pauselijke oproep was

'De Arabieren noemden de kruisvaarders 'Fanj', afgeleid van het Europese woord Franken'

een verzoek om hulp van de Byzantijnse keizer Alexios Komnenos (1081-1118). Het rijk verkeerde in crisis sinds het in 1071 bij Manzikert beslissend verslagen was. Alexios vroeg de paus om hulp uit Europa, een verzoek dat in het verlengde lag van een al langer bestaande praktijk. De Byzantijnen huurden regelmatig soldaten uit Europa in, vooral Noormannen, Engelsen en Friezen. Of het de bedoeling van de paus was of van de Europese ridders die op zijn oproep reageerden, is nog steeds onderwerp van discussie, maar Urbanus' oproep leidde tot een militaire expeditie waar keizer Alexios in ieder geval nooit om had gevraagd: de Eerste Kruistocht. Het was een bewapende pelgrimage, bedoeld om het Heilige Land ▶

Richard Kroes studeerde geschiedenis en archeologie. Hij geeft cursussen en lezingen over de geschiedenis van de islam, de kruistochten, de Koran en de Bijbel.

Prent uit de vijftiende eeuw die de slachtpartij bij de verovering van Jeruzalem in 1099 verbeeldt.

te bevrijden. Deelnemers konden algehele vergiffenis van zonden krijgen. De tocht was naast militair ook duidelijk religieus. Dat religieuze aspect heeft sterk bijgedragen aan het succes van de onderneming. Begin 1097 staken zo'n 75.000 man de Bosporus over. Ze wisten zich naar zuidoost-Turkije te vechten. En passant namen ze het christelijke, Armeense koninkrijk Edessa over en verhongerden ze bijna bij het innemen van de stad Antiochië. Van Antiochië naar Jeruzalem is het drie weken lopen, maar het kostte een jaar. Dat jaar werd besteed aan land veroveren en onderlinge conflicten. Een hongersnood die uitbrak onder de kruisvaarders in het Syrische Ma'arat noopte hen gesneuvelde moslims uit hun graf te lichten en op te eten. Het verhaal dat de kruisvaarders kannibalen waren, was dus niet uit de lucht gegrepen. In juli 1099 namen ongeveer 12.000 kruisvaarders Jeruzalem in. Het doel van de pelgrims-

'Een hongersnood die uitbrak onder de kruisvaarders in het Syrische Ma'arat noopte de kruisvaarders gesneuvelde moslims uit hun graf te lichten en op te eten'

tocht was bereikt en de meesten gingen dan ook naar huis. Godfried van Bouillon bleef achter met driehonderd ridders. Dat was het begin van bijna twee eeuwen aanwezigheid van Europeanen in het Midden-Oosten en de uitwisseling van ideeën tussen christenen en de bevolking die tot dusverre in dit artikel zijn aangeduid met 'moslims'.

Lappendeken

Het woord 'moslim' is een misleidende term voor een bevolking die zowel politiek, religieus als etnisch van elkaar verschilde. In Caïro zetelde het kalifaat van de Fatimiden, een sjiietische grootmacht die een jaar voordat de kruisvaarders Jeruzalem innamen de stad had veroverd op de andere grootmacht in het gebied: de Seldjoekse Turken. Dit waren nomaden uit Centraal-Azië die in de loop van de tiende eeuw grote delen van het Midden-Oosten hadden veroverd. De soennitische Seldjoeken beheersten streken in het Midden-Oosten waar de sjiieten in de meerderheid waren. De sjiietische Fatimiden daarentegen regeerden een bevolking die in meerderheid soennitisch was.

Het Seldjoekse gebied was geen bestuurlijke eenheid en mede daardoor wist een aantal ste-

den onafhankelijk te blijven onder plaatselijke Arabische vorsten. Aleppo, Damascus, Shaizar, Tripoli en Homs bijvoorbeeld. Deze heersers kwamen de Seldjoeken slechts schoorvoetend tegemoet als het ging om conflicten met de *Franj* en kozen soms zelfs hun kant. In het zuidoosten van het huidige Turkije woonden christelijke Armeniërs. Natuurlijke bondgenoten van de kruisvaarders net als andere christenen in het Midden-Oosten, destijds veel talrijker dan nu. In Klein-Azië zaten de Byzantijnen en langs de kust van de Levant waren regelmatig Italiaanse handelaren te vinden, op cruciale momenten de bevoorraders voor de kruistocht. De regio was met andere woorden een slangenkuil waarin een nieuwe speler misschien niet direct welkom was, maar wel uitstekend paste. Ook de groep die tot nu toe is aangeduid met de termen *Franj*, Franken, kruisvaarders en Europeanen, was niet volkomen homogeen. De kruistocht bestond uit vier hoofdgroepen. Een groep uit Zuid-Frankrijk had ervaring opgedaan in de strijd tegen moslims in de *reconquista* van Spanje. Zuid-Italiaanse Normandiërs hadden vergelijkbare ervaring opgedaan in Sicilië. Eén van hun leiders sprak Arabisch. Onder de Vlamingen en Noordfransen bevonden zich waarschijnlijk enkele ridders die al ooit als huurling in Byzantium hadden gediend. Ten slotte was er een groep Lotharingers onder leiding van de al genoemde Godfried van Bouillon. Van de pauselijk legaat, Adhemar van Le Puy,

Miniatuur uit de dertiende eeuw over de verovering van Jeruzalem.

wordt sterk vermoed dat hij in de jaren daarvoor al eens op pelgrimstocht naar Jeruzalem was geweest. Qua talen, oorlogservaring en geografische kennis hadden de kruisvaarders genoeg in huis om in het Midden-Oosten te kunnen functioneren en in te burgeren.

Samenwerken

De periode van de kruistochten was niet alleen een tijdperk van wederzijdse strijd, maar ook van samenwerking. Al negen jaar na de inname van Jeruzalem was het zo ver. In 1105 werd koning Boudewijn II van Edessa gevangen genomen door de heerser van Mosul (Irak). Tancred, de kruisvaardersheerser van Antiochië, lijfde daarop het bestuurloze Edessa in. Twee jaar later nam een Turkse krijgsheer Mosul in en liet Boudewijn II vrij, die prompt Edessa terug eiste van Tancred. Na bemiddeling lukte dat, maar de Arabische heerser van Aleppo was niet blij met het verbond tussen Edessa en Mosul. Hij sloot een bondgenootschap met Tancred in Antiochië. Dat leidde uiteindelijk in 1108 tot de slag bij Tell Bashir, waarbij christelijke en islamitische troepen uit Edessa en Mosul vochten tegen christelijke en islamitische troepen uit Antiochië en Aleppo. Een jaar later namen kempfanen Tancred en Boudewijn II samen Tripoli in.

Moslims waren niet alleen 'ongelovige heidenen', maar ze waren ook vrienden, bondgenoten, een bron van kennis en ze zorgden voor belastinginkomsten. Andersom was het al niet anders. De eerder geciteerde Osama ibn Munqid tekende krap een eeuw na de inname van Jeruzalem op dat bevriende Tempeliers hem een kapel ter beschikking stelden om zijn gebeden op te zeggen. Toen één van hen hem daarbij eens probeerde te hinderen, schoten de Tempeliers hem te hulp en boden hun excuses aan voor het gedrag van hun pas aangekomen – en nog niet ingeburgerde – broeder. Pogingen tot bevrijding van Jeruzalem, vanuit Baghdad, waar de kalief zetelde, werden wel ondernomen maar liepen op niets uit. In 1111 verzette Aleppo zich met succes tegen medewerking. In 1113 zette Damascus de voet dwars en in 1115 werd een groot offensief gestuit door kruisvaarders uit Antiochië, Jeruzalem en Tripoli in samenwerking met moslims uit Aleppo en Damascus.

Kruisvaarders en de plaatselijke autochtone heersers bleken dus al snel gelegenheidsbondgenoten: alleen vrienden als dat zo uitkwam. Religieuze tegenstellingen waren daarbij

nauwelijks van belang, territoriale des te meer. Hieraan veranderde aanvankelijk niet veel wezenlijks met de opkomst van de soennitische generaal Salah ud-Din. Deze wist in 1171 te verhinderen dat de overleden Fatimidische kalief in Cairo werd opgevolgd en nam zelf de macht over in Egypte. Het einde van dat Fatimidenkalifaat sloeg de bodem weg onder de hoop van een kleine sjiietische minderheid die eerder gemakshalve is weggelaten: de Nizari's. Deze leefden in kleine enclaves rond versterkte nederzettingen en forten verspreid over Syrië en Iran. Ze hoopten op het herstel van de sjiietische onafhankelijkheid. Die droom was lastig geworden vanwege de veroveringen door de soennitische Seldjoeken, maar werd met enthousiasme nagejaagd door middel van moordaanslagen op politieke tegenstanders, altijd op klaarlichte dag gepleegd, liefst met veel publiek erbij. De daders lieten meestal het leven, de slachtoffers vaak ook. Op deze manier verzekerden de moordenaars zich van de publieke aandacht. ►

De Byzantijnse keizer Alexios Komneos riep de hulp in van Europese soldaten om zijn in crisis verkerende rijk bij te staan, zoals de Byzantijnse keizers wel vaker deden. Dit keer leidde zijn hulpvraag tot een militaire expeditie van ongekennde grootte: de Eerste Kruistocht. Mozaïek in de Hagia Sophia, Istanbul, ca. 1122.

Moslims in een kruisvaardersleger.

Rechterpagina:
Kaart uit ca. 1200 met cirkelvormige plattegrond van Jeruzalem. Eronder een scène die het verhaal verbeeldt dat de heilige St. Joris de kruisvaarders zou hebben bijgestaan bij de verovering van de stad. Hij is afgebeeld in kruisvaarderstenuw terwijl hij een groep moslimcavaleristen aanvalt.

De aanduiding van deze groep is in een aantal Europese talen doorgedrongen als het woord voor moordenaar: Assassijnen. De Assassijnen zijn in de loop van de geschiedenis de kruisvaarders meermaals van dienst geweest. Beide hadden het immers aan de stok met de soennitische Seldjoeken. Salah ud-Dins beëindiging van het enige sjiietische kalifaat dat ooit heeft bestaan, maakte het bereiken van de doelen van de Assassijnen vrijwel onmogelijk. In 1173 begonnen de Syrische Assassijnen te onderhandelen met koning Amalric van Jeruzalem over een collectieve bekering tot het christendom. Deze is niet doorgegaan dankzij de Tempeliers, die heersten over onder andere belastingbetalende Nizari-boeren en hun inkomsten bedreigd zagen. De Assassijnse delegatie werd dan ook door Tempeliers overvallen en gedood en de bekering in de kiem gesmoord. In 1174 overleed de Syrische heerser Noer-ed-Dien. Salah ud-Din oefende in Egypte al namens hem de macht uit en wist nu ook de macht in Syrië naar zich toe te trekken. Daarmee was het grootste deel van de Levant verenigd onder één heerser, bij ons bekend als Saladin. Nu konden de kruisvaarders worden aangepakt en uiteindelijk gebeurde dat ook toen in 1186 Reynald de Chatillon, de heer van Kerak (Jordanië), voor de tweede maal een vredesverdrag tussen de koning van Jeruzalem en Saladin schond. Een vredesverdrag dat een eerder conflict had beëindigd dat Reynald ook had veroorzaakt. In 1187 wist Saladin het kruisvaarderleger uit Jeruzalem weg te lokken en uit te schakelen. Jeruzalem werd nog hetzelfde jaar ingenomen.

‘De Assassijnen zijn in de loop van de geschiedenis de kruisvaarders meermaals van dienst geweest’

In 1229 bereikte de samenwerking tussen kruisvaarders en moslims een hoogtepunt. De Duitse keizer Frederik II kreeg Jeruzalem toen per verdrag van de Egyptische heerser al-Kamil. Frederik II dacht hiermee zijn kruisvaardergelofte te hebben ingelost, maar daar werd door de kerkelijke autoriteiten heel anders over gedacht. De bisschop van Jeruzalem plaatste de stad zelfs onder interdict. Ook al-Kamil kon rekenen op stevige kritiek. Jeruzalem zomaar weggeven werd gezien als verraad. Toch had al-Kamil goede redenen om Jeruzalem af te staan: zo creëerde hij een bufferstaat tussen Egypte en Syrië. Zijn

grootste criticus was zijn neef an-Nasir, die Jeruzalem tien jaar later innam, om het in 1243 aan te bieden aan de kruisvaarders tegen voorwaarden die veel verder gingen dan zijn oom ooit had aangedurfd. Uiteindelijk werd de laatste kruisvaarderverstering Akko in 1291 ingenomen door de Mammelukken. Daarmee eindigde de aanwezigheid van de kruisvaarders in het Heilige Land.

Discussie

In februari 2002 muntte Pim Fortuyn de uitspraak dat de islam ‘een achterlijke cultuur’ was. Deze stelling wordt wel onderbouwd met het gegeven dat de Europese ridders vrij gemakkelijk naar Jeruzalem konden wandelen om het in te nemen. Het tegendeel wordt echter bewezen door erop te wijzen dat het Westen enorm veel heeft overgenomen uit het Midden-Oosten. De kruistochten spelen zo een rol in een heel andere discussie, die eigenlijk alleen gaat over de integratie van moslims in onze samenleving, maar die verhullend een discussie over ‘de multiculturele samenleving’ wordt genoemd.

Wie recente publicaties over de kruistochten overziet, merkt al snel dat er sprake is van een divergerende tendens. Wat tot voor kort voor waar werd gehouden, wordt nu in sommige publicaties ontkend. Het Westen zou bijvoorbeeld helemaal niets hebben overgenomen van de moslims. Of: wat het Westen overnam was geen kennis van de moslims zelf, maar was weer ergens anders vandaan gehaald.¹

► Illustratief voor deze benadering is bijvoorbeeld: H. Jansen, *Op, Op, ten strijde, Jeruzalem bevrijden! Het ware verhaal van de kruisvaarders*. Amsterdam, 2011.

Daartegenover staan publicaties die juist aangeven dat het Westen veel meer, en vooral: veel fundamentele zaken dan tot nu toe werd aangenomen, heeft overgenomen.² De meningen die schrijvers huldigen over de kruistochten, passen opmerkelijk vaak bij bepaalde politieke standpunten inzake de islam nu. Hier is sprake van wat men 'contra-kennis' zou kunnen noemen: een onderbouwing van het eigen maatschappelijke standpunt aan de hand van geschiedkundige bronnen, waarbij in de keuze van de feiten, het leggen van accenten en de duiding van de gebeurtenissen sterk wordt afgeweken van wat gebruikelijk is en waarbij collega-producenten van contra-kennis liever als referentie worden gebruikt dan wetenschappers die niet 'in het eigen kamp' zitten. Het is een fenomeen dat ook te vinden is in discussies over creationisme en evolutie of over de klimaatverandering. Contra-kennis organiseert kennis in een aparte factie, waardoor politisering optreedt. Wie nu een feit meldt over de kruistochten dat een politieke opvatting kan ondergraven, maakt *nolens volens* een politieke keuze. Dit artikel is daar een voorbeeld van, het is een bewerking van een lezing die tot doel had mijn gehoor te trakteren op enkele opvallende verhalen uit de kruistochten, die kunnen aangeven dat de kruistochten geen eenvoudig verhaal vormen van 'christenen tegen moslims'. Het gebruikt dezelfde technieken: een keuze van feiten die vooral leidt tot een beeld dat ongebruikelijk is. Het legt accenten bij samenwerking tussen de beide strijdende partijen en het duidt gebeurtenissen met behulp van moderne begrippen als 'inburgeren', 'krijgsheer' en 'autochtoon'. Geschiedschrijving over de kruistochten wordt daarmee geschiedschrijving van het heden.

Bibliografie

- Th. Asbridge, *De eerste kruistocht, de oorsprong van het conflict tussen islam en christendom* (Amsterdam, 2007)
- Th. Asbridge, *De Kruistochten* (Houten, 2011)
- N. Jaspert, *Die Kreuzzüge* (Darmstadt, 2003)
- A. Maalouf, *Rovers, Christenhonden, Vrouwenschenkers. De kruistochten in Arabische kronieken* (Amsterdam, 1992)
- S. Runciman, *The Crusades* (Cambridge, 1951-1955)
- Ch. Tyerman, *The Crusades, a very short introduction* (Oxford, 2004)

Dat kan serieuze consequenties hebben. Het betekent in ieder geval dat de geschiedenis van de kruistochten niet meer op zichzelf staat, maar directe en politieke repercussies heeft. Uniek zou dat niet zijn. In de Verenigde Staten zijn biologieboeken al jaren het centrum van een juridische strijd rond de evolutietheorie. Nog niet zo lang geleden werd ook in Nederland een eindexamenvraag na Kamervragen van een politieke partij geschrapt. Het is niet ondenkbaar dat onderwijs over de kruistochten ooit eenzelfde lot treft. Dat is onwenselijk. Het geschiedenisonderwijs staat dan ook voor de taak om niet alleen aandacht te geven aan de historische gebeurtenissen in de elfde eeuw en daarna, maar ook duidelijk te maken hoe historische kennis wordt en kan worden gebruikt voor andere doelen in de samenleving nu. ■

► Bijvoorbeeld:
J. Lendering,
*Vergeten Erfenis,
oosterse wortels van
de westerse cultuur.*
Amsterdam, 2009.

